

Простак (Простодушний) (скорочено)

Вольтер

Дійсна повість, знайдена в рукописах отця Кенеля¹

Глава I

Про те, як приор храму Гірської Матері Божої і його сестра зустріли гурона².

Одного разу святий Дунстан, ірландець за походженням, відплив від рідних берегів і дістався французької бухти Сен-Мало. Там він заснував невеликий монастир, який нарік Гірським пріоратом, і повернувся до Ірландії. А прихід цей існує і донині.

У 1689 році, 15 липня увечері, абат де Керкабон, пріор храму Гірської Божої Матері, вийшов на прогулянку разом зі своєю сестрою панною Керкабон. Абат був хорошим священиком, але прихожани любили його не тільки за це, а й за те, що був єдиним серед священиків цієї місцевості, якого після вечері в колі друзів не доводилось переносити у ліжко на руках.

Абат де Керкабон уславився не тільки досконалим знанням богослов'я, а й прихильним ставленням до творчості Рабле.

Панна Керкабон ніколи не виходила заміж, хоча і мріяла про це. Для своїх сорока п'яти років вона виглядала достатньо свіжою, була доброю, співчутливою і богобоязливою.

Прогулюючись узбережжям, брат з сестрою згадали ще одного свого брата, який у 1666 році разом зі своєю дружиною відбув на військову службу до Канади і загинув там. На батьківщину дійшла звістка про те, що його дружина теж загинула там (її з'їли ірокези).

Під час прогулянки брат з сестрою побачили англійське суденце, яке привезло на продаж у цю місцевість деякі свої товари. Серед прибулих був статний юнак, який привітно кивнув панні. Юнак привернув увагу брата і сестри своїм незвичним одягом, оскільки одяг на ньому був коротким, взутий він був у легкі сандалії, а довге волосся було заплетене в коси. В руках він тримав пляшку з барбадоською горілкою, склянку і сухарі. Юнак пригостив горілкою священика і його сестру. Оскільки він говорив чистою французькою мовою, то було зрозуміло, що він не англієць. Юнак пояснив, що він гурон, чим викликав здивування панни Керкабон оскільки мав білу шкіру, що відрізняло його від індіанця — Гурон погодився відвідати брата і сестру. Сусіди абата, дізнавшись про гурона, з'їхались до нього в гості. Юнак познайомився з сестрою ще одного священика, абата де Сент-Ів, молодою і вродливою дівчиною.

Присутні дізнались, що гурона було взято в полон англійцями, хоча він і бився завзято. Проте його хоробрість була до вподоби навіть супротивникам, тому гурона відпустили, запропонувавши при цьому побувати в Англії, на що він погодився, бо любив подорожувати. Юнак не пам'ятав своїх батьків. А французьку мову він вивчив від одного полоненого, коли був ще підлітком, удосконалював її від одного гугенота³, хоча найбільш йому до вподоби рідна гуронська мова.

Юнак повідав присутнім про своє кохання до гуронки Абакабу, заради якої поборов іншого індіанця. І хоча батьки коханої хотіли з'їсти поверженого, юнак відпустив його. Проте щастя юнака не було тривалим, оскільки його кохану з'їв ведмідь.

Мадемуазель де Сент-Ів потайки раділа, що у юнака більше не було коханої.

Юнака звали Простодушним, він сподобався всім присутнім гостям абата, і вони вирішили його охрестити.

¹ Отець Кенель — янсеністський теолог, якому Вольтер з цензурних міркувань приписував свою повість.

² Гурони — плем'я індіанців Північної Америки.

³ Гугенот — протестант.

Глава II

Гуруна Простодушного визнано родичем

Простодушний прокинувся дуже рано, вполював багато дичини і приніс її гостинним господарям. На згадку про себе він залишив їм свою найбільшу коштовність — талісман, який він носив на шії. Подарунок складався з двох невеликих портретів, на яких абат впізнав свого брата-капітана та його дружину. Після багатьох питань, які брат і сестра поставили гуруну, вони переконались, що Простодушний — їхній племінник.

Юнак зізнався, що знає творчість Рабле і Шекспіра, проте не знайомий з Біблією, такою необхідною для його хрещення книгою. Панна де Сент-Ів увесь час дивилась на Простодушного, не звертаючи уваги на сина судді, з яким її щойно познайомили.

Глава III

Гурун, названий Простодушним, прийняв християнство

У Простодушного була добра пам'ять, він швидко вивчив напам'ять Новий Заповіт, але не міг відразу усвідомити його зміст, бо не знав, що події, відображені там, відбулись більше як 1690 років тому. Після тлумачень свого дядька, юнак погодився стати християнином. Проте не міг збагнути, що за такий тривалий час обряд Хрещення зазнав змін, у католиків не проводиться обрізання, і слова апостола Якова "зізнайтесь одне одному у своїх вчинках" слід розглядати як заклик до покаяння. Не розібравшись у словах Євангелія, гурун ледь не призвів себе до операції і ледь не побив ченця, примушуючи його зізнатись у гріхах. Проте ці дивацтва було вибачено, бо подія хрещення гуруна сприймалась найбільш значимою. Але в час, призначений для хрещення, гурун зник, його випадково побачили панни де Каркабон і де Сент-Ів, коли він стояв посеред річки, схрестивши руки на грудях.

Глава IV

Простодушного охрестили

Простодушний пояснив пріорові й абатові, що він, стоячи посеред річки, чекає хрещення. Всі присутні почали вмовляти його вийти з води, бо обряд має відбутися в церкві, проте юнак відмовився, посилаючись на Євангеліє, розпочав суперечку навіть з єпископом. Тільки панна де Сент-Ів змогла переконати юнака. Церемонія хрещення відбулася дуже урочисто. Панна де Сент-Ів стала хрещеною матір'ю Простодушного.

Новохрещеного назвали Геркулесом.

Глава V

Простодушний закохався

Коли гості роз'їхались, Простодушний і панна де Сент-Ів залишилися удвох. Не зволікаючи, юнак зізнався своїй обраниці у коханні. Вона обіцяла поговорити зі своїм братом про свою згоду, а юнакові радила заручитись підтримкою дядька і тітки. Проте юнак відповів, що не потребує згоди своїх родичів, бо звик усе вирішувати сам.

Наступного дня під час сніданку пріор звернувся до племінника з пропозицією допомогти йому стати іподияконом, перевести на нього свій прихід, бо спадщина, залишена юнакові від батьків, не могла забезпечити йому належного життя.

Племінник, у свою чергу, відмовився від дядькової пропозиції, зізнавшись у своїх намірах одружитись з прекрасною де Сент-Ів. Дядько з досадою пояснив племінникові, що цей шлюб неможливий, бо одруження на хрещеній матері є великим гріхом.

Простодушний з обуренням відповів дядькові: "У книзі, яку ви мені подарували, ніде не говориться, що одружуватись з дівчатами, які допомогли вам охреститись, грішно. Щодня, як я запримітив, у вас тут відбувається безліч речей, про які не пишеться у вашій книзі, і не виконується нічого з того, про що там сказано; це, зізнаюсь, і дивує мене, і сердить". Простодушний попередив дядька у своїх намірах розхреститися, якщо не буде дозволу на цей шлюб.

Тітка ж висловила сподівання на дозвіл папи, внаслідок чого їхній племінник міг би бути щасливим зі своєю обраницею. Юнак ладен був їхати до папи по дозвіл на шлюб, хоча і дивувався владі людини, яка живе в іншій країні, говорить іншою мовою, проте від якої залежить його щастя.

Суддя, який в цей час увійшов до кімнати, страшенно розлютився, бо хотів оженити на панні де Сент-Ів свого дуркуватого сина.

Глава VI

Простодушний поспішає до коханої і шаленіє

Діставшись будинку абата де Сент-Ів, Простодушний спитав у старої служниці, де знаходиться кімната її панни, і вскочив туди. Побачивши кохану, юнак швидко підбіг до її ліжка, пояснивши зляканій дівчині, що прийшов оженитись на ній. Мадемуазель де Сент-Ів сумлінно відбивалась від нападника, аж доки на допомогу їй не прибіг її брат абат зі своєю ключницею, слугою та ще одним священиком.

Юнак пояснив присутнім свою поведінку виконанням обіцянок і законів честі, звинувативши кохану у порушенні цих законів.

Абат намагався розтлумачити запальному юнакові мерзенність його поведінки, яка суперечить нормам цивілізованого світу, адже для вступу в шлюб необхідно мати угоду, скріплену священиками, свідками, нотаріусами. На що Простодушний відповів: "Ви, виявляється, занадто безчесні люди, оскільки вам потрібні такі перестороги". Найбільше вразило юнака те, що добродійністю тут вважали покору. Він був занадто кмітливим, щоб не відчувати улесливості в словах абата, але повірив його обіцянкам. Тільки вплив прекрасної де Сент-Ів допоміг присутнім видворити небажаного гостя.

Порадившись із суддею, абат вирішив відправити сестру в монастир.

Повернувшись до дядька, Простодушний відверто розповів йому про все, що відбулось, вислухав наущення, які ніяк не вплинули на його почуття. А наступного ранку знову вирішив відвідати кохану. Дізнавшись від судді, що дівчина знаходиться в монастирі, Простодушний вирішив їхати туди, але був страшенно приголомшений тим, що монастир являє собою своєрідну в'язницю для молодих дівчат. Закоханий юнак вирішив підпалити монастир і викрасти з нього кохану або згоріти разом з нею. Панна Керкабон втратила надію на те, що її племінник стане коли-небудь піддядчим.

Глава VII

Життя втратило для Простодушного сенс. Він то ненавидів себе, свою вітчизну, всю Нижню Бретань (провінцію, де проживав), своє хрещення, то благословляв усе те, що пов'язувало його з коханою. Він то хотів спалити монастир, то відступав від рішення, щоб не зашкодити коханій

Підходячи до берега, Простодушний почув биття барабанів і людський галас. Виявилось, що англійці причалюють до берега, а про їхні наміри ніхто не знає. Тоді гурон підбіг до човна і поплив до адміральського корабля. Англійці посміялись з юнакових запитань про їхні наміри, напоїли Простодушного пуншем і випровадили з адміральського корабля.

Гурон образився на колишніх друзів і став на захист співвітчизників. Розпочавши стрілянину по англійцях, він убив трьох, поранив адмірала і цим своїм вчинком вселив відвагу у душі французів. Вороги втекли, а співвітчизники прославляли Простодушного.

Але юнак підбив усю молодь іти на визволення своєї нареченої. Почувши про це, суддя, який відсиджувався у льоху, сповістив військових, і Простодушного з компанією повернули додому.

Дядечкові і тіточці стало зрозуміло, що з їхнього племінника ніколи не буде священнослужителя, зате буде хороший військовий.

Під час бою Простодушний знайшов повний грошей гаманець, який, можливо, належав адміралові. Воєначальники і старші офіцери дали йому безліч посвідчень з тим, щоб він вирушив до Версалу за винагородою. Дядько з тіткою теж дали йому грошей на цю подорож, сподіваючись, що племінник прославиться на всю провінцію. Юнак же мріяв одержати у короля дозвіл на шлюб з коханою де Сент-Ів.

Глава VIII

Простодушний вирушає до королівського двору. Під час подорожі він вечеряє з гугенотами

Подорож Простодушного пролягала через місто Сомюр, яке здалося йому малочисленним. Про свої враження він висловився у готелі за вечерею. На що одержав відповідь протестантів, які теж перебували в готелі. Протестанти повідали юнакові своє горе, бо внаслідок відміни Нантського едикту п'ятдесят тисяч французьких протестантів змушені були тікати з батьківщини, щоб уникнути насильницького повернення в католицизм. Протестанти приєднувалися до англійських військ і брали участь у війні з колишніми співвітчизниками.

Простодушний, розчулений почутим, пообіцяв відкрити істину королю і цим допомогти протестантам. А потім запросив усіх присутніх на своє весілля, дозвіл на яке теж сподівався випросити в монарха. Співбесідники вбачали в Простодушному або переодягненого мандрівника-вельможу або королівського блазня.

За столом сидів переодягнений ієзуїтський шпигун, який відправив на гурона донос. Простодушний прибув у Версаль одночасно з цим доносом.

Глава IX

Прибуття Простодушного у Версаль. Прийом його при дворі

Прибувши у Версаль, Простодушний під'їхав до королівського палацу з боку кухонного двору і спитав у слуг, о котрій годині можна побачитись з королем. Паланкінщики¹ осміяли його. Юнак вчинив бійку, яку вдалось припинити одному з королівських охоронців. Простодушний познайомився з гвардійцем і дізнався від нього, що потрапити на прийом до короля можливо тільки пройшовши ряд нижчих чинів. Один з військових чиновників, ознайомившись з посвідченням Простодушного, сказав, що юнак зможе купити собі чин лейтенанта. Простодушного образила така пропозиція, він почав суперечку з військовим, вимагаючи собі чин безкоштовно, посилаючись на ті заслуги, які виявив у бою. Тим часом у Версаль прийшло два листа. Один лист одержав духовник Людовика XIV отець де ла Шез з доносом на Простодушного за співчуття гугенотам. Другий лист одержав наближений до короля вельможа де Лувуа від судді, який звинувачував Простодушного у намірах підпалювати монастирі і викрадати дівчат.

Внаслідок цих доносів юнака заарештували і відправили до Бастилії. Його помістили в камеру, де вже два роки сидів в'язень Гордон із Пор-Рояля.

¹ Паланкінщики— носії критих носилок для багатіїв.

Глава X

Простодушного заточили в Бастилію з янсеністом

Перебування в Бастилії не пройшло безслідно для Простодушного, і він самовдосконалювався, вивчаючи різні науки, обговорював з янсеністом цікаві богословські проблеми. Ознайомившись з історією Франції, Простодушний дійшов висновку, що "...історія — це не що інше, як картина злодіянь і нещасть".

Сам опинившись у біді, Простодушний хвилювався за тих людей, яких любив значно більше, ніж самого себе.

Глава XI

Як Простодушний удосконалює свої здібності

Простодушний захопився філософією. Його освічений друг знайомив юнака зі своїми потаємними думками і міркуваннями про життя, мистецтво, історію. Гордон дивувався талановитому юнакові. Ті науки, які старий в'язень вивчав протягом п'ятдесяти років, юнак осягав за лічені місяці.

Розпочавши вивчення астрономії, Простодушний шкодував, що в заточенні не може бачити неба.

Глава XII

Що думає Простодушний про театральні п'єси

Серед книг, які читав Простодушний, було чимало п'єс. Найбільше йому сподобалась п'єса "Тартюф". Але коли Гордон запропонував йому п'єсу, яка вважалася найкращою, юнак, прочитавши, відповів, що цей твір йому не сподобався, бо ця п'єса "подібна тим людям, які часто бувають невартими тих місць, які посідають. Кінець-кінцем це справа смаку; мій смак, цілком можливо, ще не склався; я можу і помилятись; але вам відомо, що я звик говорити те, що думаю, або, швидше, що відчуваю". Потім юнак почав читати уривки з п'єс, які йому сподобались.

Глава XIII

Чарівна де Сент-Ів їде в Версаль

Близько року провів Простодушний у в'язниці. За цей час його родичі і кохана одержали один лист від гвардійця з Версалю про те, що юнак знаходиться у в'язниці.

Стурбовані зникненням племінника, дядько і тітка, заручившись підтримкою кількох церковних чинів, поїхали на його розшуки. Вони побували, навіть у королівського духовника отця де ла Шез. Той пообіцяв допомогти, але не дотримав слова. Брат і сестра повернулись ні з чим, нічого не дізнавшись про племінника.

Тоді на пошуки зібралась чарівна де Сент-Ів. З цією метою вона навіть втекла з дому, адже брат вирішив віддати її за сина судді. Дівчина, щоб не викликати підозри, була з усіма лагідною, а вночі, напередодні весілля, поїхала у Версаль.

Вона старанно заплутувала сліди, і це їй вдалось — абат з суддею та його сином поїхали навздогін у Париж.

Мадемуазель де Сент-Ів розшукала гвардійця, щоб переконатись у тому, що коханий живий. Гвардієць також дав їй поради, до кого можна звернутись за допомогою. Названих благодійників не виявилось у Версалі, тому де Сент-Ів вирішила звернутись до останнього з них — пана де Сент-Пуанж.

Глава XIV

Успіхи Простодушного у мисленні

Простодушний швидко опановував науки. Цьому сприяли і його варварське виховання, і його душевні якості: він бачив життя таким, яким воно є.

Юнак жалів старого янсеніста, проте доводив йому, що янсенізм — це секта, а кожна секта проповідує помилкові погляди. Старий в'язень не раз замислювався над юнаковими словами, аж доки його не взяли сумніви щодо правильності цих поглядів.

Але в одному судженні в'язні були однастайними: людина має право бути вільною і щасливою. Старий янсеніст навіть змінив своє ставлення до кохання і став повіреним у сердечних справах Простодушного.

Глава XV

Чарівна де Сент-Ів не погоджується на сумнівні пропозиції

Закохана де Сент-Ів жила надією на визволення Простодушного. У супроводі приятельки, у якої оселилась, дівчина пішла на прийом до пана де Сент-Пуанж.

Побачивши там свого брата, вона злякалась, але приятелька підтримала її. Коли абат вийшов з приймальні, дівчина увійшла туди. Всі присутні були вражені її красою.

Пан де Сент-Пуанж пообіцяв допомогти її героїчному коханому, але запропонував продовжити бесіду увечері, оскільки справа виявилась складною.

Панна де Сент-Ів погодилась, знову прийшовши зі своєю приятелькою.

Приятелька залишалась у передпокої, коли відбувалась бесіда. Втративши всілякий сором, де Сент-Пуанж запропонував прекрасній бретонці зрадити коханого в ім'я його свободи. Дівчина вийшла з покоїв мовчазною і збентеженою, а згодом розповіла про пригоду своїй богомольній приятельці. Та, у свою чергу, запропонувала панні де Сент-Ів звернутись за порадою до впливового священика.

Глава XVI

Вона радиться з ієзуїтом

Вислухавши сповідь прекрасної де Сент-Ів, ієзуїт обурився на грішника. Цей гнів тривав до тих пір, доки він не узнав імені спокусника, яким був пан де Сент-Пуанж. Злякавшись впливого вельможі, священик навів дівчині приклади, за якими церква не лише відпускала гріх жінці, яка зрадила чоловіка, а й виправдовувала цей гріх, якщо він був спрямований на порятунок коханого.

Чарівна де Сент-Ів вийшла від ієзуїта ще більш зляканою і розгубленою.

Глава XVII

Доброчинність вимагає її падіння

Панна де Сент-Ів просила свою приятельку вбити її. Але та продовжила вмовляння, розповівши про те, що це єдиний засіб врятувати життя Простодушному, до цього засобу вдаються всі жінки, щоб підвищити посаду або чин своїм чоловікам.

Проте дівчина була збудженою, хотіла скаржитись навіть королю. Її приятелька вбачала в цьому шкоду. Тим часом надійшов лист від спокусника з запрошенням на вечерю і діамантовими сережками.

Приятелька супроводжувала дівчину на вечерю, силоміць вділа їй у вуха сережки, а після вечері непомітно зникла.

Господар показав дівчині наказ про відміну арешту, про грошову винагороду та про призначення Простодушного на військову посаду.

Після тривалого опору, сліз і боротьби дівчина змушена була скоритись долі.

Глава XVIII

Вона звільняє коханого і янсеніста

Тримаючи в руках наказ про звільнення коханого, панна де Сент-Ів прибула в Париж.

Начальник в'язниці викликав Простодушного до себе (він співчував юнакові, бо був чесною людиною). Закохані на радісах знепритомніли. А прийшовши до свідомості, розповідали одне одному про все, що відбулось з ними. Закохана дівчина приховала свою страшну таємницю, щоб не завдавати страждань Простодушному. Але коханий попросив її звільнити і його старого приятеля, який замінив йому батька.

Панна де Сент-Ів погодилась заради коханого і на це. Вона написала листа своєму спокуснику, той надіслав наказ про звільнення янсеніста і прохання про побачення. Дівчина відмовилась від зустрічі з заступником міністра Сент-Пуанжем, а

Простодушний тим часом побіг звільняти друга.

Глава XIX

Простодушний, чарівна де Сент-Ів та їхні родичі збираються разом

Благородна красуня нарешті опинилась у колі рідних. Брат вибачався перед нею, пріор та його сестра плакали на радощах. Панна де Сент-Ів розповідала про зміни, які відбулись у Простодушному.

Тим часом юнак повернувся разом зі своїм другом, розповів усім, як старий Гордон допоміг йому змінитись на краще. Абат дивувався тій вазі, якої набула його сестра при дворі.

Але в цей час з'являється приятелька панни де Сент-Ів і переконливо пропонує дівчині їхати з нею, повертаючи також і сережки.

Простодушний почув розмову жінок і насупився, його наречена зблідла. Дівчина кинула на підлогу сережки, сказавши своїй приятельці: "Ви згубили мене! Ви мене вбиваєте".

Посланниця зникла, а чарівна де Сент-Ів, відчувши себе пригніченою, лягла в ліжку, не вийшовши до вечері.

Присутні слухали розповіді янсеніста, говорили про весілля, Простодушний мріяв про щасливе життя.

Тим часом абат підійшов до сестри і був вражений її станом — у дівчини почалась лихоманка. Сусід-лікар виявився неуважним, призначив погані ліки, і стан хворої погіршився. Моральний стан дівчини теж шкодив її здоров'ю, можливо, більше, ніж ліки.

Глава XX

Чарівна де Сент-Ів помирає, і які впливають з цього наслідки Викликали іншого лікаря, але він теж не допоміг дівчині, бо вмів лише сваритись з колегами. За два дні хвороба стала смертельною. Сім'я зібралась біля її ліжка. Наречений плакав, промовляв ніжні слова. І лише при слові "дружина" вона вигукнула, що не гідна цього звання, а гідна лише кари. Вона зізналась присутнім у всьому, що її так гнітило. Але наречений сприйняв її вчинок не як провину, а як пожертву заради кохання. Слова Простодушного ніби додавали дівчині сил.

Але несподівано прибув посланець королівського двору до пана пріора. Лакей отця де ла Шез писав, що його преподобіє знає про несправедливість, яка відбулась з племінником пріора і запрошує абата Керкабона з племінником на прийом, де обов'язково згадають Простодушного. Юнак розірвав листа на дрібні шматки і кинув в обличчя посильному. Дядько писав письмове вибачення за вчинок племінника.

Тим часом чарівна панна Сент-Ів помирала. Останніми її словами були слова кохання до Простодушного.

Юнак не хотів жити. Родичі намагались запобігти самогубству.

Горе нареченого не можна висловити, адже "суворе і грізне мовчання Простодушного, сумні його очі, тремтячі губи, тремтіння, яке проймало його тіло,— все це сповнювало серця присутніх сумішшю співчуття і жаху, що сковує всі душевні

прояви, відбирає мовлення, даючи змогу вириватися кільком незв'язним словам".

У той час, коли два священики відспівували померлу, з'явився де Сент-Пуанж з її приятелькою. Вельможа закохався у красуню де Сент-Ів і вирішив сам прийти за нею. Але дізнавшись про смерть чарівної бретонки, розкаявся і заплакав. Вельможа повинився перед Простодушним, пообіцявши загладити провину навіть якщо на це потрібно буде ціле життя.

В першу мить Простодушний хотів убити спочатку кривдника, а потім себе. Але він не мав при собі зброї і за ним пильно стежили.

Час змінює людей. Простодушний став хорошим офіцером, але до Кінця днів беріг пам'ять про кохану. Тітка пишалась своїм племінником. Абат де Сент-Ів і пріор одержали вигідні посади. Старий Гордон одержав прихід і до кінця днів дружив з Простодушним. Серезки залишились у версальської приятельки панни де Сент-Ів.